

poznata je činjenica da se potiska kultura javlja u Vinči od dubine 7,445 m, a njoj vremenski odgovara Bükk II. Prema tome Bükk I koji svakako pretchdi potiskoj kulturi kao i kulturi Bükk II, mora se staviti u Vinči od dubine od oko 8 m na niže,⁵ što bi značilo da je Körös bar delimično paralelan sa Bükk I.

Na kraju moramo zameriti i zbog prilično slabe preglednosti materijala iznetog u tablama, što otežava korišćenje dela i ometa dobijanje slike o materijalu jednog nalazišta kao celine.

Jedna od korisnih strana publikacije jesu mape i spiskovi nalazišta. Pri tome treba naročito naglasiti da su ovo mape na kojima se ne nalazi uneta politička granica Velike Madjarske, koja ide do Pančeva, a zahvata i Bačku. No, opet moramo zameriti što za nalazišta sa teritorija sa više etničkih elemenata daje samo madjarska imena (izuzetak Starčevo).

Velika korist od ovog dela nalazi se u tome, što je autor sakupio celokupni materijal Körös kulture, kao i prilično obilnu madjarsku literaturu po ovom pitanju. Takodje je korisno isticanje veza sa Molfetom i materijalom južne Italije, na šta dosada nije dovoljno ukazivano. Veliki doprinos učinio je pisac publikujući dosta nepoznatog materijala, koji se nalazi po muzejima u Madjarskoj, a među kojima ima veoma značajnih primeraka. Tu se naročito ističe figura iz Sövönyhaza (tb. I, 6), koja pretstavlja jednu od najboljih analogija za Veneru iz Starčeva, zatim materijal potiske kulture nadjen u Čoki, koji je pravilno izdvojen kao posebna varijanta. Autor se služio obimno jugoslovenskom literaturom, koju je izgleda upotrebljavao u originalu.

Najzad, moramo ponovo istaći osnovnu ideju do koje dolazi pisac a koja se odnosi na poreklo Körös kulture sa juga, što je u opreci sa gledištima pojedinih istaknutih madjarskih arheologa, na primer F. Tompe.

Uprkos svim svojim manama, delo I. Kutzián je nezamenjivo kao priručnik za proučavanje Körös kulture.

Draga M. Garašanin

Ivaniček, F.: Staroslavenska nekropola u Ptuj. SAZU, I. r., Dela 5, Ljubljana 1951. Vel. 4°, 102 + CXXXI str.

Ivaničkov delo, ki je, kakor vse kaže, zamišljeno kot zaključna antropološka monografija o ptujski nekropoli, obsega v tekstu tale poglavja: Opće napomene, Znanstveni materijal i metode rada, Kraniometrijske mere i indeksi (Moždani dio lubanje, Lični dio lubanje, Lubanja u cijelosti), (pomotoma je tu izostala navedba oddelka o osteometrijskih merah in indeksih), Zaključak in angleški Summary. Z rimskimi številkami paginirani veći del knjige obsega dokumentacijo, in to Ortograme (I—LXII) in Numeričke tabele (LXIII—CXXXI). Prav je, da je izdajateljica v celoti publicirala zlasti dokumentarne individualne tabele, ki so osnova vsakršni

⁵ M. Garašanin, Potiska kultura u Banatu, Starinar N. S. I 1950, str. 22 do 23.

obdelavi. Poleg ortogramov (ali morda deloma namesto njih) bi si pa želel vsaj nekaj fotografij.

Pravično recenzirati takšno delo je nekoliko težavno. Človek ve iz lastne izkušnje, da je v preddelu za takšno monografijo zakopano nekajletno delo, ki ga nihče ne vidi, nihče ne oceni. Temu delu bodi tu izrečeno dolžno priznanje. Na drugi strani pa mora recenzent kritično osvetliti rezultat tega dela, publikacijo kot tako, njeno vsebino, njene vrline in pomanjkljivosti.

Prvo uvodno poglavje podaja le kratek historiat najdišča in organizacijo dela. Drugo, tudi še uvodno, govori o znanstvenem materialu in metodi dela. Material (299 skeletov) je velik in sodi med največje staroslovanske serije. Glede obdelave se je avtor v glavnem naslonil na bolj ali manj standardizirane osteometrijske in statistične metode. Zelo važna je še posebno obdelava materiala z ortografom po avtorjevi zamisli. Sploh je treba priznati, da je bil material v tehničnem pogledu dovršeno, morda deloma celo pretirano obdelan, kar velja zlasti za mere in indekse. Želeli bi si pa malo bolj sistematično opisno, morfološko obdelavo, ki jo pač le deloma lahko nadomestijo ortogrami.

Veliko poglavje »Kranimetrijske mere i indeksi« je avtor razdelil na možganski in obrazni del lobanje ter na obdelavo lobanje v celoti. Mnogo truda se zrcali iz vseh teh podatkov, rekel bi, da celo preveč truda; kajti če bi kdo še nekatere mere in indekse potreboval za kakšno specialno obdelavo, bi si jih mogel dopolniti iz ortogramov in individualnih tabel: saj navaja avtor v dokumentarnem delu 31 diametrov za možganski del lobanje in 25 za obrazni, k temu še 11 kotov, dalje 50 indeksov na sami lobanji, ki gotovo niso vsi enako važni za karakterizacijo serije. Končno gre pri vsaki uporabi metode le za to, da pridemo do nekih zaključkov, ki jih lahko primerjamo tudi z drugimi serijami. Ti zaključki pa slone navadno (in tudi pri Ivaničku) končno le na nekaterih res važnih in splošno upoštevanih merah in indeksih. Saj drugače tudi biti ne more.

Na str. 41 se dotika avtor kočljivega in zanimivega problema: na podlagi raznih, po spolu različno razdeljenih indeksov, namiguje na sklep, da so »kod muškega spola zastupane više nordidne i dinaridne rasne komponente, a kod ženskega alpinidne«. Ali ne bi te — sicer že znane in diskutirane — spolne razlike morda pravilneje razložili s konstitucijskimi razlikami? To vprašanje je vsekakor še odprto. Na straneh 46/47 pa avtor zanimivo, in mislim, pravilno povezuje za kromanjonidni tip značilne znake, s čemer je ta tip, ki smo ga ugotovili že med starimi Slovani z Bleda, potrjen tudi v ptujskem materialu.

Tipološka analiza lobanje v celoti, vštevši nekatere kote, daje bolj ali manj znano »rasno« sliko o starih Slovanih in o spolnih razlikah. Kranioskopska obdelava je sicer kratka, vendar v sklepih večinoma dobra in ustrezna. V nasprotju z avtorjem bi rekel, da odstotek metopizma v ptujskem materialu ni posebno velik, kajti na Bledu je v obeh serijah znatno višji. Zanimiva je ugotovitev, da je metopizem pri moških te serije vezan zlasti na »kromanjonidni« tip. Res bo tudi, da je batrokefalija vezana pred-

vsem z dolihokranijo, toda da bi to bilo »genotipski« utemeljeno na bazi relativno nizkega korelacijskega koeficienta ($r = -0,41$ in $r = -0,47$), pač ne bo držalo. Lahko je res genotipična povezava, toda r nam tega ne dokazuje. Važno pa je spet, da opozarja avtor na možnost postmortalnega nastanka batrokefalije zaradi sprememb (pritiska, translokacij) v grobu. To sodbo bi mu potrdili tudi na podlagi materiala z Bleda.

Poglavje o osteometrijskih merah in indeksih je dovolj izčrpno in obravnava v glavnem tiste mere, ki so značilne za spol in tipološka vprašanja. Dobro so obdelani sacrum, clavacula, humerus, ossa antebrachii, pelvis, femur, ossa cruris in (kot zaključek) na podlagi merjenj femurja in humera verjetna višina rajnkoh. Važna je tabela 104, ki dokazuje pri obeh spolih še kar precejšen odstotek (okoli 30 za moške, 20 za ženske) visokoraslih oseb; toda povprečna višina po dolžini femurjev je za moške 168,0, za ženske 156,9 (ne vem, zakaj avtor raje navaja višino za moške po dolžini humera?).

Najvažnejše poglavje vsake monografije so vsekakor zaključki. Dotaknil se jih bom le s fizično-antropološkega vidika, v koliko je ta omejitev upravičena, čeprav razpravlja avtor tudi o historičnih in kulturno-antropoloških vprašanjih. Avtor dokazuje prepričljivo, da je bila nekropola v uporabi približno sto let (v X.—XI. stoletju — po arheoloških dokazih). Povprečna življenjska doba tedanjih prebivalcev je bila brez dvoma kratka, ne zdi se mi pa, da je odstotek otroških grobov posebno visok (22,1 %) (saj tega tudi avtor ne trdi; govori namreč samo o relativno visokem številu infantilnih grobov), če upoštevamo dognanja s staroslovanske nekropole na Bledu (IX.—XI. stol.) z 42 %, in s starejše nekropole istotam (VII.—VIII. stol.) z 28 %. Avtorjevi nadaljnji demografski sklepi so dobro premišljeni in osnovani. V nadaljnjem najdemo tu končno tudi nekaj na žalost sicer ne izčrpno obdelanih podatkov o patoloških spremembah na kosteh, ki dopuščajo sklepe na določene bolezni (rahitis, tuberkulozo, revmatizem itd.) in tudi na stopnjo zdravilstva. Tako je n. pr. bila ekstrakcija zob brezhibna (kar se je potrdilo tudi na »Bledu«); v ostalem pa je bil splošni higieniški standard tedanjega prebivalstva nizek (kar se tudi ujema z »Bledom«).

Avtorjevi sklepi o antropoloških karakteristikah skeletov obeh spolov so utemeljeni in izčrpni ter potrjujejo, deloma tudi izpopolnjujejo naše dosedanje znanje. V nadaljnjem objavlja avtor svoje »rasnotipološke«¹ rezultate. Najčeseje najde nordidne, baltidne, alpinidne in kromanjonidne »rasne« komponente, redkeje dinaridne in še redkeje mediteranidne; trdi, da je »križancev« manj kakor »čistih« tipov. V tabeli 105 podaja svoj končni rezultat, ki je, kakor se avtor sam zaveda, brez dvoma nekoliko subjektivno pobarvan in bi morda drug obdelovalec istega materiala ne prišel do popolnoma istih zaključkov. Vprašanja »nordidnosti« starih Slovanov se po samem osteološkem materialu ne da rešiti; zato se avtor zateka

¹ Dajem tu in v nadaljnjem besedo »rasa« itd. v narekovaj, ker debata okoli te besede in pojma v znanstvenem svetu še ni končana, temveč prav sedaj zelo živa.

k sodobnim in drugim virom, ki opisujejo stare Slované kot svetle in rdečkaste. Avtor se pa zaveda dvomljive vrednosti diferencialne diagnoze »nordijskih« in »mediteranskih« lobanj. Ali ni izraz »atlantonordiden« tip za visokorasle dolihokrane skelete primernejši? Toda samo za visokorasle, seveda! Morda bi tako našel tudi več »mediteranidnih«, saj ima v svojem materialu vendar dokajšen odstotek nizkih in srednjih višin pri obeh spolih. Sicer pa: ali že poznamo dejansko variacijsko širino višine (in drugih znakov) teh »rasnih« tipov? Poznamo tako gotovo mejo med spolno vezanimi znaki, znaki konstitucije in t. im. rasnimi znaki? Kako se da po samo kostnem materialu določiti natančna diferencialna diagnoza med »alpskim« in »baltskim« tipom? Ali ne bi bila tudi tu na mestu večja previdnost? Nočem trditi, da je Lebzelterjev izraz »evrazijski« najbolj posrečen, toda to prednost ima gotovo, da ga ne povezujemo a priori z barvnimi znaki živega človeka in da ta tip, kot celoto, lahko razlikujemo od raznih dolihokranov, velikih in majhnih. Glede »kromanjonidov« in »dinaridov« utegne avtor v svojih zaključkih imeti prav; podpišem tudi njegovo željo, da bi fizični antropologi želeli poznati več kostnega materiala Ilirov in Kelto-Ilirov. Soglašam tudi z zaključkom, da se »Ptuj« kakor nekatere druge (vsaj severozapadne) jugoslovanske nekropole približujejo severozapadnim nekropolam bolj kakor severovzhodnim, pa tudi bolgarskim.

Avtor sodi, da »je brahikranija u areal južno slavenske grupe dolazila iz istočne i sjeveroistočne Europe«. Vendar, kakor sam avtor pravi, ne smemo pozabiti brahikranih elementov starejšega avtohtonega ilirskega ali keltsko-ilirskega življa. Po mojih skušnjah z blejskim materialom se mi zdi, da je to gledišče pravilno. Dalje razpravlja avtor o problemu »brahikefalizacije« v Evropi zaradi razlik mikrostrukture brahikranih in dolihokranih lobanj na podlagi svojega lastnega prejšnjega dela. Dodal bi tu samo še nadaljnjo delovno hipotezo o pomenu postnatalne obravnave dojenčka: ali je trdo privezan v hrbtni legi na trdo podlago zibelke ali pa je bil drugače nošen, polagan na mehko itd. (Coon, Ewing); kdaj so prišle v splošno rabo »zibelke«, ki so bile ponekod v Evropi do pred kratkim (v kolikor niso še danes!) pravzaprav le trde lesene nečke za kruh.

Preden podam svoje mnenje o tehnični plati dokumentarnega dela knjige, moram omeniti pač še tudi nekaj pomanjkljivosti in napak v tekstnem delu. Pri tem bodi avtorju v tolažbo, da je ni publikacije brez pomanjkljivosti in napak in da je omemba le-teh dobronamerna in da lahko prispeva, kakor vsaka kritika, da v bodoče dvignemo kvaliteto dela. Pri tem je treba seveda razlikovati med objektivnimi napakami in med različnimi nazori. Samo mimogrede naj omenim očitne pomote in nekatere nesoglasja, ki se v tolikšnem številčnem materialu lahko pripetijo.

Na nekaterih mestih sklepa avtor iz korelacijskega koeficienta na genotipsko povezavo dveh indeksov. Tako n. pr. na str. 19, levi stolpec, na str. 20 zgoraj, levi stolpec, str. 23, desni stolpec, in str. 70, levi stolpec. Omenil sem podobno uporabo korelacijskega koeficienta že zgoraj. Toda gotovo tudi avtor ve, da nam korelacijski koeficient nikoli ne narekuje vzroka za korelacijo, temveč da lahko le izraža stopnjo korelacije, oziroma

z njim ugotavljamo sploh korelacijo dveh ali več znakov. Treba bi torej bilo drugače formulirati.

Tudi k poglavju o postkranialnem skeletu bi imel nekaj pripomb. Tako mislim, da ni prav zamenjavati »debljinu« z »opsegom« v tabelah 93 do 96 in 98 (indeks »duljine i debljine« je namreč v resnici, kakor je v teh tabelah podan, indeks dolžine in oboda!). Prav bi pa bilo, da bi bili objavljeni podatki za diametre capitis humeri in capitis femoris, ki sta za spolno diagnozo važna. Razlika med spoloma v knemičnem indeksu pač ni signifikantna (iz tab. 101 se da izračunati, da je samo $1,1 \pm 0,75$), da bi avtor mogel trditi, da je spolno vezana (niti po tab. 102 si tega ne bi upal trditi), dasi je nakazana; lahko pa je tudi čisto slučajna.

Kljub tem napakam in pomotam je podani material zelo dragocen. Strokovnjak si jih bo lahko popravil, zlasti še tiskovne, kakor n. pr. v tabeli 13 (akrokran nam. ortokran). Če pa raba »statički« in »biostatički« ne sodi med tiskovne napake (in zdi se, da ne, ker se prevečkrat ponavlja), potem bi moral avtor ta dva izraza razložiti.

V vsej monografiji ni konkretnih primerjav z drugim staroslovanskim ali sploh kakšnim drugim materialom, tako sodobnim, kakor s starejšim in mlajšim. Res je, da najde strokovnjak, ki ima pri roki literaturo, potrebne podatke, vendar pa bi bilo prav, če bi primerjal tudi avtor sam, in to ne samo v dokaj nepreglednih grafikonih (56, 57, 58) v zaključku. Takšni grafikonu bi morali biti natisnjeni v barvah, v koliko niso primerjalne tabele sploh boljše sredstvo za primerjave. Razen tega pa so ti grafikonu (kakor vsi drugi) zaradi šifracije v glavah zelo težko čitljivi. Kako naj bi se v njih znašel bralec, ki ne zna našega jezika, si še teže predstavljam.

Končno je treba omeniti še tehnično plat dokumentarnega dela te monografije. Omenil sem že, da je SAZU naredila prav, da je objavila originalni številčni material; reprezentativnosti dela gotovo tudi koristi objava ortogramov. Težko si pa predstavljam tujega, našega jezika neukega bralca, kako se bo znašel med ortogrami in vsemi tabelami dokumentarnega dela monografije, kajti vse glave so šifrirane, na ortogramih so le številke kataloga brez označbe spola in starosti, v ortogramih črte in koti, označeni s šiframi, ki kvarijo preglednost. Dešifracija je mogoča samo s pomočjo ključa na straneh LXV do LXVII, toda samo za bralca, ki zna naš jezik in marsikje mora biti tudi še fizičen antropolog, kajti šifracija ni enotno uporabljena. Kako naj dožene jezika neuki bralec, da pomenijo n. pr. številke pod šifro 24 v tab. VII (str. CXI) »zatiljni indeks $31,2/28,1 \times 100$ « (str. LXVI), ko stoji pred novimi šiframi, ki jih ne more razbrati. Kajti 31,2 in 28,1 pomenita Martinovo numeracijo, ne pa Ivaničkove (na str. LXV).

Ali pa vzemimo graf. 1, ki je označen takole: $I \overset{+8}{\underset{+1}{\times}} 100$; te številke (v narekovaju) ne pomenijo Ivaničkovih, temveč Martinove: na str. LXV jih bralec najde, če zna hrvaški in če je antropolog; kajti le ta bo vedel, da se ti številke ne moreta nanašati na Ivaničkove zaporedne številke, temveč na Martinove ($+8$ je po Ivaničku namreč največja širina čela, po Martinu pa največja širina lobanje, in za to tu gre). Avtor je gotovo dobro mislil s tem svojim sistemom, toda moral bi ga pojasniti vsaj tudi še v kakem

svetovnem jeziku, v koliko ni sploh bolje glave in tekste k slikam izpisati, bodisi latinski ali pa dvojezično.

Kljub navedenim pomankljivostim, ki so deloma, kakor je videti, zgolj tehnične narave, je monografija dr. F. Ivanička zelo dragocen prispevek k vprašanju starih Slovanov, prispevek, ki bi ga tudi mednarodni antropološki in arheološki svet še bolj pozdravil, če bi mu bil bolj dostopen tudi za podrobnejši študij. In tu skoraj ne moremo mimo vprašanja, zakaj ne bi takih monografij, ki se obračajo na strokovno vendar ne širok krog, izdajali raje takoj in v celoti v kakem svetovnem jeziku in jim dodali primeren in dovolj izčrpen povzetek v domačem jeziku. Tako bi imeli korist domači in tuji strokovnjaki.

Izdaja te monografije je na mednarodni višini. Tiskarna (Triglavska) je opravila izvrstno delo. Zeleti bi bilo, da bo Akademija tudi svoje bodoče monografije lahko v takšni dovršeni obleki in obliki pošiljala v znanstveni svet. Bili bi pa krivični proti avtorju, če h koncu ne bi čestitali tudi njemu na opravljenem delu, s katerim je tako bistveno prispeval k razjasnitvi fizične antropologije starih Slovanov.

B. Škerlj